

การศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา

A Study of Meditation Treatment in Chachoengsao Province

¹อุทัย คงศิริภักดิ์, ²ภุริทัต ศรีอร่าม และ ³พระมหาอิศเรศ สุขสวัสดิ์

¹Uthai Kungsiribhakdi, ²Phurithat Sri-aram and ³Phrama Esares Suksawat

¹นักวิชาการอิสระ, ²วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

³วัดสุวรรณมงคล สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

¹Independent scholar²Buddhasothorn Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,

³Wat Suwannamongkol, National Office of Buddhism, Thailand

Email: uthaisiri@gmail.com

Received November 15, 2022; Revised November 29, 2022; Accepted December 23, 2022

บทคัดย่อ

ผลการวิจัยพบว่า

1. หลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมขั้นตอนในการปฏิบัติใช้วิธีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดมนต์ และปฏิบัติสมถกรรมฐาน ด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ตามแนวอานาปานสติและพุทโธภาวนา ในด้านวิปัสสนากรรมฐานปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 มีองค์ภาวนาพอหนอ-ยุบหนอ ส่วนระยะเวลาในฝึกปฏิบัติกรรมฐานใช้ช่วงวันหยุด และเวลาสะดวกของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐาน สัปดาห์ละประมาณ 1 ครั้งสอดคล้องกับความต้องการของการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน โดยผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐานได้แสดงความคิดเห็นมีค่าเฉลี่ยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$)

2. หลักปฏิบัติในเบื้องต้นเริ่มที่การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ กำหนดลมหายใจเข้าออก ตามแนวอานาปานสติต่อการเจริญสติปัฏฐาน 4 และ พิจารณาวิปัสสนาภูมิ 6 มีขั้น 5 อายุตนะ 12 ธาตุ 6 และธาตุ 18 อริยสัจ 4 อินทรีย์ 22 และปฏิจกสมุปบาท 12 สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

3. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านบุคลากรและการเตรียมความพร้อม โดยภาพรวมเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐานจะเป็นผู้สอนกรรมฐานเอง ส่วนการเตรียมบุคคลที่จะสืบทอดการสอนกรรมฐานต่อจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐานยังมีอยู่น้อย การเตรียมความพร้อมโดยภาพรวมเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาปฏิบัติ และมีการกำหนดกฎระเบียบการปฏิบัติเป็นต้น

คำสำคัญ: การศึกษา; การปฏิบัติกรรมฐาน; จังหวัดฉะเชิงเทรา

Abstract

The research results were revealed that:

1. Principle and methods to practice the meditation in the temples or places in Cha. In the overview, there were the procedure of meditation treatment, starting at giving homage to the Triple Gem, taking the precepts, chanting mantras and meditation practice by concentrating the breathe-in and breathe-out according to the Anapansati and Buddhobhavana. According to Fourfold Satipatthana. There were the factors consisting of inflating and collapsing with breathe-in and out. Persons who practice, spent the holidays and the easy times with one time per week, relating with the interesting of them. Therefore, they gave the idea and it was calculated with means at the high level ($\bar{X} = 3.72$).

2. Initially, with the principle of meditation practice the persons started at the pure precepts, concentrated the breathe-in and out all time according the principle of fourfold Satipatthana and they should considered the six-fold vipassanabhumi, fivefold khandha, twelf-fold sense, six-fold dhatu, eighteen dhatu, fourfold ariyasacca, twenty-two intriya, and twelfold paticcasamuppada. These practice procedures concerned to the evidence written in the scriptures of Buddhism.

3. The efficiency and achievement of the formation to manage the meditation treatment in Chachoengsao Province were taught by the abbots or owners of temple or places of meditation in the personnel and the ready preparation. However, the preparation of the ready personnel to take the duty of teaching the meditation inherited from the abbots or owners of meditation places. This point was the little number. In the overview, the ready preparation was facility to people who came to practice the meditation and written the practice rules.

Keywords: A Study; Meditation Treatment; Chachoengsao Province

บทนำ

ด้วยสภาวะสังคมไทยในปัจจุบันกำลังประสบปัญหาความเสื่อมทางคุณธรรมและจริยธรรม สะท้อนให้เห็นพฤติกรรมของคนในสังคม วัดคุณค่ากันด้วยผลประโยชน์และวัตถุสิ่งของไม่ให้ความสำคัญทางด้านจิตใจ และคุณค่าความเป็นมนุษย์เท่าที่ควร ก่อให้เกิดปัญหาสังคมหลายด้าน เช่น ปัญหาการฉ้อโกงทุจริต ปัญหาโสเภณี ปัญหาการพนันและสิ่งเสพติด ปัญหาการใช้ความรุนแรงและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น นับวันปัญหาเหล่านี้จะก่อความรุนแรงมากยิ่งขึ้น

ในสังคมโลกยุคไร้พรมแดนมนุษย์สามารถใช้เทคโนโลยีขั้นสูง เพื่อส่งข่าวสารให้รับรู้พร้อมกันได้ทั้งโลก ซึ่งมักเป็นข่าวสารทางด้านวัตถุที่เกี่ยวกับเรื่องของการร่างกายที่มีความจำเป็นต้องอาศัยปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีไว้คอยระงับทุกข์เมื่อมีความหิว ความร้อน ความหนาว ความต้องการพักผ่อนในที่ปลอดภัยและบรรเทาความป่วยไข้เป็นต้น

การที่สังคมไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นสังคมอุตสาหกรรม ผู้คนต้องแก่งแย่งกันทำมาหากินและแสวงหาโอกาสเพื่อประโยชน์ส่วนตน ผู้คนในเมืองใหญ่อยู่กันอย่างแออัด สภาพชีวิตที่สับสนวุ่นวายก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมทางด้านวัฒนธรรม ค่านิยมสุขภาพกายและสุขภาพจิต ต่างมีความเห็นแก่ตัว เอารอดเอาเปรียบ ฉกฉวยโอกาสโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น เพราะทุกคนล้วนแต่มีความต้องการให้กับตนเองทั้งสิ้น คนในสังคมขาดความรับผิดชอบ ขาดhiriโอตตปัปะ ขาดศีลธรรมอันดีงาม สังคมจึงขาดความสงบสุข เกิดปัญหามากมาย เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นพิษ ปัญหาแหล่งอบายมุขและปัญหาเยาวชน จึงก่อให้เกิดปัญหาสังคมที่ไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งเป็นความทุกข์อย่างยิ่งของคนในสังคม

แม้ว่าคนทั้งหลายจะมีพฤติกรรมที่กล่าวมาข้างต้นนั้น พวกเขาก็กระทำเพื่อให้ชีวิตของตนมีความสุข เพราะเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ก็คือ การเข้าถึงความสุข ทุกคนต่างก็รักสุขเกลียดทุกข์เหมือนกัน ดังนั้นจึงแสวงหาความสุขตามความเห็นของตน ผู้มีความเห็นชอบก็จะแสวงหาความสุขด้วยวิธีสุจริต ส่วนผู้ที่มีความเห็นผิดก็จะแสวงหาความสุขด้วยวิธีทุจริตอันก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคมอย่างมากมาย เป็นเหตุให้รัฐบาลต้องเสียงบประมาณมากมายในการสร้างเรือนจำเพื่อกุมขังลงโทษและเป็นที่ปรับปรุงพฤติกรรมให้คนที่เห็นผิดและประพฤติดีเหล่านั้นได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นคนดีของสังคมตามลำดับไป

ดังนั้น การแก้ไขปัญหามาของสังคมดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้คนเข้าถึงสันติสุขอย่างแท้จริง จึงควรแก้ไขที่ประชากรในสังคมและการส่งเสริมหรือพัฒนาประชากร ควรให้การส่งเสริมหรือพัฒนาในด้านจิตใจเป็นสำคัญ ในการพัฒนาทางด้านจิตใจนั้น พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางให้เกิดสันติสุขที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลาง กล่าวคือมรรคมองค์ 8 โดยย่อได้แก่ไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิและปัญญา และการปฏิบัติกรรมฐานถือเป็นส่วนหนึ่งของไตรสิกขา ผู้ที่ดำเนินชีวิตตามทางสายนี้เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปสำหรับนักปฏิบัติธรรมทั้งหลายว่า การปฏิบัติกรรมฐานนี้คือทางแห่งความสุขที่แท้จริง สังคมไทยให้การยอมรับหลักการทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมาเป็นเวลานาน โดยส่วนใหญ่แล้วอาศัยวัดเป็นสถานที่ในการจัดกิจกรรมหรือฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะแก้ทุกข์ทางใจได้อย่างสมบูรณ์ ในสมัยนี้การปฏิบัติกรรมฐานมีหลายแนวทาง เช่น บางสำนักปฏิบัติสมถกรรมฐาน บางสำนักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และทั้งสองแนวทางนั้นยังมียุบย่อลงไปอีก เช่น สายพุทธโย ยุบหนอ-พองหนอ สัมมาอะระหัง และสาย นะ มะ พะ ทะ เป็นต้น ดังนั้น การศึกษาวิจัยนี้ จึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา มุ่งสำรวจสภาพการปฏิบัติกรรมฐานในอดีตและปัจจุบันของสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทราและหาประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งจะทำให้รู้ว่าการสอนเกี่ยวกับกรรมฐานตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนานั้น

ปรากฏ ณ ที่ใดบ้างและสอนอย่างไร ได้ทราบถึงสภาพการปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา และได้รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานอย่างมีประสิทธิภาพ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์หลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาหลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามที่เป็นจริงในจังหวัดฉะเชิงเทรา
3. เพื่อศึกษาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการของสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา

การทบทวนวรรณกรรม

วริยา ชินวรรณ และคณะ (2537) ศึกษาวิจัยเรื่อง “วิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย” ศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นไป ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า การตีความคำสอนเรื่องสมาธิ ตลอดจนการนำมาเป็นแนวทางในการสอนปฏิบัติ จะมีความแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของสิ่งที่นำมาใช้พิจารณา แบ่งออกเป็นสายสำคัญ 5 สาย คือ

1. สายอานาปานสติ คือ การพิจารณาลมหายใจเข้า-ออก และบริกรรมภาวนาว่า “พุทโธ” เป็นแบบที่นิยมมาแต่เดิม ได้แก่ กลุ่มพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต
2. สายจุดศูนย์กลางอัสาน มีพื้นฐานจากสายอานาปานสติ แต่มีลักษณะเป็นพระป่าต้องออกธุดงค์ด้วย มีมากในแถบภาคอีสาน
3. สายวัดมหาธาตุฯ เป็นสายใหญ่สายหนึ่งที่แผ่ขยายแนวการสอนสมาธิไปตามวิทยาเขตของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้แนวปฏิบัติมาจากพม่า พิจารณาอาการพอง-ยุบของหน้าท้องขณะหายใจ
4. สายธรรมกาย ได้แก่ แนวการสอนตามแบบหลวงพ่อดาวพอกน้ำภาษีเจริญ พิจารณาดวงแก้วที่บริเวณศูนย์กลางของร่างกาย
5. สายประยุกต์ มีการสังเคราะห์แนวคำสอนในพระพุทธศาสนามาใช้อธิบายการปฏิบัติและสอนสมาธิ เช่น สำนักสันติอโศก อาจารย์พร รัตนสุวรรณ หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ

สำนักสายต่าง ๆ เหล่านี้ มีสาขาของการปฏิบัติ กระจัดกระจายตามภาคต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย และมีอิทธิพลในทางความคิดต่อพุทธศาสนิกชนที่ยึดถือแนวทางปฏิบัติของสำนักเหล่านี้ และแม้ว่าแต่ละสำนักล้วนมีแนวทางการปฏิบัติแตกต่างกันออกไป แต่โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า ทุกสำนักต่างให้ความสำคัญกับการฝึกอบรมสมาธิว่า เป็นการปฏิบัติใน 2 ลักษณะ คือ ในทางหลักการและในทางวิธีการ ทางหลักการ คือ เป็นการอบรมเพื่อเข้าถึงธรรม ส่วนวิธีการ คือ การคิดค้นเทคนิคและวิธีปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุผลสำเร็จได้ตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือ การกำจัดกิเลสและความชั่วต่าง ๆ ให้หมดไป

พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี (พรหมจันทร์) (2552) ได้ศึกษาวิเคราะห์และได้กรอบแนวคิดสรุปว่า หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนาตามแนวคำสอนของพุทธศาสนา มีหลักการส่วนใหญ่สอดคล้องกับคัมภีร์พุทธศาสนาโดยเฉพาะคัมภีร์ชั้นรายละเอียด เช่น ปฏิสัมภิทามรรค วิสุทธิมรรค อรรถกา ฎีกา มีเพียงประเด็น

ปลีกย่อยบางประเด็นเท่านั้นที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้ง่ายแก่การเข้าใจและนำไปปฏิบัติได้จริง ท่านได้ประมวลหลักธรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนาอันมีอยู่อย่างกระจัดกระจายในคัมภีร์พุทธศาสนามาเรียบเรียงเป็นขั้นตอน จัดเป็นหมวดหมู่ที่สอดคล้องกัน และตีความหลักธรรมนั้น ๆ โดยยึดหลักอานาปานสติภาวนาที่มีอยู่ในคัมภีร์มาประยุกต์สู่การปฏิบัติ แนวคำสอนของท่านจึงมีแหล่งที่มาและเป็นระบบตามคัมภีร์เป็นส่วนใหญ่ และได้อธิบายเพิ่มเติมหลักการปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์โดยการเพิ่มเทคนิคเฉพาะตามที่เห็นว่าเหมาะสมที่สุด เพื่อจะช่วยให้การเจริญอานาปานสติภาวนาพัฒนาจิตให้เกิดสมาธิและปัญญาญาณอันเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่จุดหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน เข้าถึงความพ้นทุกข์ ส่วนการเจริญ อานาปานสติภาวนาแบบวิปัสสนาล้วนพุทธทาสภิกขุก็ได้กล่าวไว้เช่นกันโดยประมวลเป็นหลักการง่าย ๆ สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้เลย แต่ท่านให้ชื่อต่างจากพระคัมภีร์ว่า อานาปานสติแบบลัดสั้น ในส่วนผลของการปฏิบัติ โดยส่วนใหญ่แล้วท่านพุทธทาสได้กล่าวอ้างอานิสงส์และลักษณะพิเศษต่าง ๆ ของการเจริญอานาปานสติภาวนาตามที่ปรากฏในคัมภีร์ต่าง ๆ มาจัดเป็นหมู่เดียวกันเพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและนำไปปฏิบัติ

พระมหาวชิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์) (2551) ได้ศึกษาวิเคราะห์และได้กรอบแนวคิดสรุปว่า การพัฒนาวัดให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ (1) สภาพทั่วไปของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน (2) จะต้องมีความพร้อม และมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการพัฒนา (2) การวางแผนนโยบายการพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม จะต้องคำนึงถึงสถานที่ (อาวาส) ที่บิณฑบาต (โคจรคาม) อาหาร (โภชนะ) บรรายากาส (อุตุ) และความพร้อมทางด้านบุคลากร (บุคคละ) (3) ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและการกระบวนการอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ ทั้งนี้รวมถึงแผนนโยบายพัฒนาวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม (ภัสสะ) (4) การจัดทำแผนและโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบมีความสอดคล้อง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา(อิริยาบถ) (5) ความศรัทธาเชื่อมั่นของผู้ปฏิบัติธรรมต่อสำนักและศึกษาการพัฒนาวัดที่ทำมาและที่จะทำต่อไป

จากผลการวิจัย รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม คือ สัปปายะ 7 ได้แก่ 1. อาวาสสัปปายะ 2. โคจรสัปปายะ 3. ภัสสสัปปายะ 4. บุคคลสัปปายะ 5. โภชนสัปปายะ 6. อุตุสัปปายะ 7. อิริยาบถสัปปายะและมีกัลยาณมิตรเป็นเครื่องสนับสนุน วัดนามมีคุณลักษณะ สัปปายะ 7 และกัลยาณมิตรซึ่งเป็นคุณลักษณะครบถ้วนดังในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดการพัฒนาวัดให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ (1) สภาพทั่วไปของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน (2) จะต้องมีความพร้อม และมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการพัฒนา (2) การวางแผนนโยบายการพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม จะต้องคำนึงถึงสถานที่ (อาวาส) ที่บิณฑบาต (โคจรคาม) อาหาร (โภชนะ) บรรายากาส (อุตุ) และความพร้อมทางด้านบุคลากร (บุคคละ) (3) ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและการกระบวนการอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ ทั้งนี้รวมถึงแผนนโยบายพัฒนาวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม(ภัสสะ) (4) การจัดทำแผนและโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบมีความสอดคล้องในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (อิริยาบถ) (5) ความศรัทธาเชื่อมั่นของผู้ปฏิบัติธรรมต่อสำนักและศึกษาการพัฒนาวัดที่ทำมาและที่จะทำต่อไป

จากผลการวิจัย รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม คือ สัปายะ 7 ได้แก่ 1. อาวาสสัปายะ 2. โคจรสัปายะ 3. ภัสสสัปายะ 4. ปุคคสัปายะ 5. โภชนสัปายะ 6. อุตุสัปายะ 7. อิริยาปสัปายะและมีกัลยาณมิตรเป็นเครื่องสนับสนุน วัตถุนาคมีคุณลักษณะ สัปายะ 7 และกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นคุณลักษณะครบถ้วนดังในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนด

พระธีรพ ญาณวิโร (สมัครแก้ว) (2552) ได้ศึกษาวิเคราะห์และได้กรอบแนวคิดสรุปว่า การศึกษาวิเคราะห์อายตนะ 12 อันเป็นภูมิวิปัสสนาภาวนา เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 7 เดือน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามหลักสติปัฏฐาน 4 ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท ทั้งอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์ วิเสสวิสุทธิมรรค รวมทั้งเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำราและวารสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และศึกษาสภาวะลักษณะอายตนะ 12 ที่เป็นภูมิของวิปัสสนาภาวนา ที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตลอดระยะเวลา 7 เดือน ตั้งแต่วันที่ 7 กรกฎาคม 2549 ถึงวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2550 ของพระธีรพ ญาณวิโร ที่สำนักวิปัสสนาภาวนา วัดจตุตถาอุสหาภพเมียนมาร์ มีสยาดอ อู ภัททันตะ วิโรจนะ ธัมมาจริยะเป็นพระวิปัสสนาจารย์คอยดูแลอบรมสอนการปฏิบัติ

จากการวิจัยเอกสารพบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เอาสติมากำหนดที่กาย เวทนา จิต และธรรม แนวทางสติปัฏฐาน 4 เป็นหนทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อระงับความโศกและความเศร้าครวญ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง เป็นมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ที่บริบูรณ์ด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา คือ วิปัสสนาภาวนา ในการปฏิบัติ โดยกำหนดรู้ไปในอารมณ์ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ รับกระทบสัมผัส รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมามารมณ์ อันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาในวิปัสสนาภูมิ 6 ที่เป็น รูป-นาม ที่เรียกว่า อายตนะ 12 ที่มีอยู่ภายในร่างกายของมนุษย์ และที่มากกระทบจากภายนอก ก็เป็นเช่นเดียวกัน มีการดำเนินไปตามลำดับของสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น

จากการปฏิบัติพบว่า การกำหนดโดยอายตนะ 12 สามารถจำแนกเป็นรูปและนามใช้สติกำหนดตามหลักสติปัฏฐาน 4 ได้ครบ สามารถเปรียบเทียบเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาภูมิ 6 ได้ เช่น ชัน 5 ธาตุ 18 อินทรี 22 เป็นต้น

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากการปฏิบัติผู้ปฏิบัติเองมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น สรุปได้ว่า เมื่อปฏิบัติก็จะได้รับผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาสอดคล้องกับหลักสติปัฏฐาน 4 จึงขอเสนอแนะให้มีการตรวจเช็คร่างกายก่อนและหลังการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 7 เดือนเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงและการรักษาทั้งทางกายและทางใจที่ดีขึ้นโดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ มรรค ผล นิพพานที่มีขึ้นในขณะปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

พระมหาประดิษฐ์ ธมมธีโร (ธรรมไชย) (2552) ได้ศึกษาวิเคราะห์และได้กรอบแนวคิดสรุปว่า การศึกษาวิเคราะห์ปิติ อันเป็นธรรมารมณ์ของวิปัสสนาภาวนาเฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 7 เดือน มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิธีปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาวิเคราะห์ปิติ อันเป็นสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นของวิปัสสนาภาวนา ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท และ

เพื่อศึกษาผลการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในการเข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นระยะเวลา 7 เดือน ณ ศูนย์ปฏิบัติกรรมฐาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปิติเป็นสภาวะธรรมของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ที่เกิดขึ้นได้ทั้งทั่วไปและเฉพาะสภาวะญาณ เป็นความเข้าใจพื้นฐานสำหรับผู้ใคร่ศึกษาและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จะได้เข้าใจและปรับการปฏิบัติที่ถูกต้องตามคำสอนของพระพุทธเจ้าตามสติปัฏฐาน 4 อันเป็นหลักและวิธีการการปฏิบัติในพระไตรปิฎกดำเนินไปตามสภาวะธรรมเป็นลำดับไป

ผู้ใคร่ศึกษาก็สามารถไปค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเองได้ ในแต่ละคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงปิติ ส่วนการปฏิบัติต้องลงมือปฏิบัติเองไม่สามารถปฏิบัติแทนกันได้ ดังพุทธพจน์ ปจจตตํ เวทิตพโพ วิญญูหิตี รู้ได้เฉพาะตน หนทางนี้เป็นทางไปอันเอกเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสรรพสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะเพื่อความดับสูญแห่งทุกข์โศกมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง และเพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน

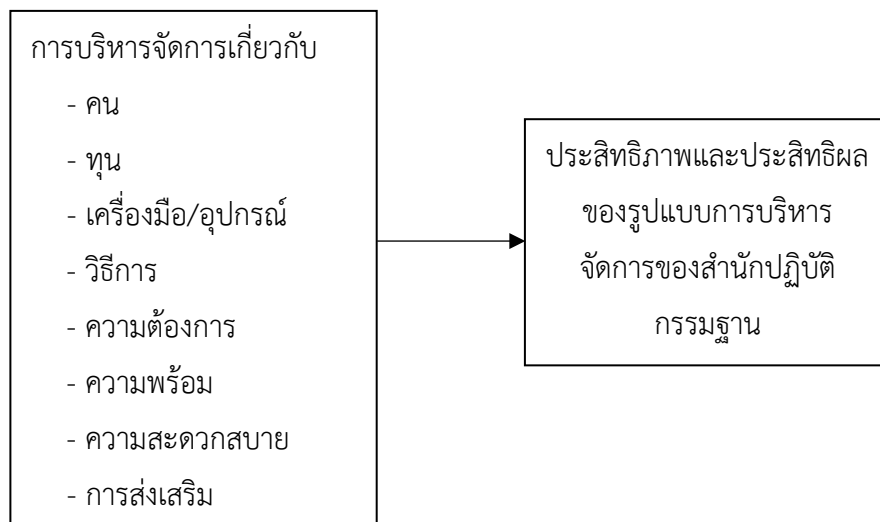
ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาศึกษาและปฏิบัติไปตามแนวทางสติปัฏฐานทั้ง 4 ย่อมได้เห็นผลตามสมควรแก่ผู้ปฏิบัติ โดยกำหนดรู้ไปตามลำดับตามหลักและวิธีการในสติปัฏฐาน 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ก็จะได้ผลของการปฏิบัติ เกิดผลตามวิปัสสนาญาณ

การวิจัยนี้ ผู้ปฏิบัติได้นำประสบการณ์ปฏิบัติของตนเป็นแบบ ศึกษาในสภาวะปิติที่ปฏิบัติเอง รู้สภาวะธรรมที่เกิดเอง นำมาศึกษาวิจัยเพื่อเป็นแนวทางแนะนำการปฏิบัติต่อไป และเพื่อพิสูจน์ให้เห็นจริงในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นของตนเอง โดยมี อุ ภททันตะวิโรจนะ (ธัมมาจริยะ) เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้ฝึกสอนแนะนำดูแลการปฏิบัติในสติปัฏฐาน 4 สาขาวิปัสสนาภาวนา ตลอด 7 เดือน

ผลการปฏิบัติของนิสิตปริญญาโท สาขาวิปัสสนาภาวนาแต่ละท่านมีความแตกต่างกัน พบว่า ผลของความสำเร็จ นอกจากต้องอาศัยเวลา วาสนา บารมี สิ่งสำคัญก็คือ การปฏิบัติในขณะปัจจุบัน ความก้าวหน้าขณะปฏิบัติเห็นได้จากการฟังเทศนาธรรมสอนการปฏิบัติทุกวัน ที่มีการยกตัวอย่างมากล่าว การส่งอารมณ์ต่อพระวิปัสสนาจารย์ที่มีสภาวะไม่เหมือนกัน และการได้รับอนุญาตฟังเทศนาลำดับญาณ เมื่อปฏิบัติได้ผลพอสมควร จึงเป็นตัวชี้วัดความก้าวหน้าของการปฏิบัติของแต่ละท่าน สภาวะปิติที่ปรากฏมาน้อยก็อยู่ที่ผลการปฏิบัติ และยังเป็นเครื่องชี้วัดถึงความก้าวหน้าในการปฏิบัติอีกด้วย

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาวิธีการปฏิบัติกรรมฐานที่ปฏิบัติจริงในจังหวัดฉะเชิงเทรา จากการวิเคราะห์หลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส การหาข้อมูล หลักการและวิธีการปฏิบัติได้จากการศึกษาเอกสารหลักฐาน ตำรากรรมฐานและการสัมภาษณ์ผู้ปฏิบัติธรรมตามสำนักหรือสถานที่ปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ในจังหวัดฉะเชิงเทรา และสำรวจหลักการการหาประสิทธิภาพของรูปแบบและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้มาจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ผู้ปฏิบัติธรรมตามสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. แบบแผนการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Reseach) กล่าวคือ เป็นการวิจัยทั้งแบบเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ มุ่งเน้น 3 เรื่อง โดยเรื่องที่ 1 วิเคราะห์หลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส เรื่องที่ 2 การศึกษาวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามที่เป็นจริงในจังหวัดฉะเชิงเทรา การหาข้อมูล หลักการและวิธีการปฏิบัติได้จากการศึกษาเอกสารหลักฐาน ตำรากรรมฐานและการสัมภาษณ์ ผู้ปฏิบัติธรรมตามสำนักหรือสถานที่ปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ในจังหวัดฉะเชิงเทรา สำนวญหลักการ และ เรื่องที่สุดท้ายการหาประสิทธิภาพของรูปแบบและการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ได้มาจากแบบสอบถามและการสัมภาษณ์ ผู้ปฏิบัติธรรมตามสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา

2. ระเบียบวิธีวิจัย

2.1 เครื่องมือ

1. แบบสอบถาม
2. แบบสัมภาษณ์

2.2 การสร้างเครื่องมือ

ในการสร้างเครื่องมือเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ เป็นการสร้างเครื่องมือ 2 แบบ คือ (1) แบบสอบถาม เพื่อสอบถามกลุ่มประชากรสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ และ (2) แบบสัมภาษณ์ เพื่อสอบถามกลุ่มประชากรสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ

3. การเก็บข้อมูล

3.1 การเก็บข้อมูลแบบสอบถาม เป็นการเก็บจากผู้ปฏิบัติธรรมและผู้บริหารสำนักจาก 15 สำนัก จำนวน 100 ชุด

3.2 แบบสัมภาษณ์ เป็นการเก็บจากผู้บริหารและเจ้าหน้าที่สำนักปฏิบัติธรรมจาก 15 สำนัก จำนวน 20 รูป

4. วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลและเทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1 การศึกษาวิเคราะห์หลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ได้มาจากการรวบรวมเอกสารและข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนฎีกา และปกรณ์วิเสส นำข้อมูลมาแจกแจงตามวิธีการปฏิบัติกรรมฐานและผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลนั้น แล้วสรุปเป็นหลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

4.2 ศึกษาหลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามที่เป็นจริงในจังหวัดฉะเชิงเทรา ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ได้มาจากการสำรวจข้อมูล หลักการและวิธีการปฏิบัติจากการศึกษาเอกสารหลักฐาน ตำรา บุคคล สถานที่และการสัมภาษณ์ ด้วยวิธีการบันทึกข้อมูลเหล่านั้นเป็นลายลักษณ์อักษร บันทึกภาพนิ่งและบันทึกเสียงของผู้ปฏิบัติธรรมตามสายปฏิบัติกรรมฐาน จำนวน 4 สาย คือ (1) สายพุทโธ (2) สายสัมมาอรหัง (3) สายยุบหนอ พองหนอ และ (4) สายนะมะพะทะ ในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยสำรวจสำนักปฏิบัติกรรมฐานสายมหานิกาย จำนวน 9 สำนัก และสำนักปฏิบัติกรรมฐานสายธรรมยุติกนิกาย จำนวน 2 สำนัก

4.3 หาประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 หาประสิทธิภาพได้มาจากระบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องการบริหารจัดการ การใช้หลักธรรม จากผู้ปฏิบัติธรรมที่เกิดปรากฏการณ์ในการปฏิบัติสมาธิสภาวะทางจิตใจที่ได้จากการปฏิบัติสมาธิ การใช้ชีวิตตามหลักพุทธธรรมของสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อเท็จจริงจากข้อมูลเอกสาร ตำรา บุคคล สถานที่ ข้อมูลจากการตอบแบบสอบถาม โดยใช้สถิติพื้นฐานและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) มาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis)

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

1. หลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานที่ปฏิบัติจริงของสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมใช้วิธีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดมนต์ และปฏิบัติสมถกรรมฐาน ด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ตามแนวอานาปานสติและพุทโธภาวนา ในด้านวิปัสสนากรรมฐานปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 มืองค์ภาวนาพองหนอ-ยุบหนอ ส่วนระยะเวลาในฝึกปฏิบัติกรรมฐานใช้ช่วงวันหยุด และเวลาสะดวกของผู้มา

ฝึกปฏิบัติกรรมฐาน สัปดาห์ละประมาณ 1 ครั้งสอดคล้องกับความต้องการของการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน โดยผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐานได้แสดงความคิดเห็นมีค่าเฉลี่ยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$)

2. หลักปฏิบัติในเบื้องต้นเริ่มที่การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ กำหนดลมหายใจเข้าออก ตามแนวอานาปานสติ ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 และพิจารณาวิปัสสนาภูมิ 6 มีชั้น 5 อายุตนะ 12 ธาตุ 6 และธาตุ 18 อริยสัจ 4 อินทรีย์ 22 และปฏิจลสมุปบาท 12 สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

3. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา จัดเป็นแต่ละด้านได้ดังนี้

1) ด้านบุคลากรและการเตรียมความพร้อม โดยภาพรวมเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐาน จะเป็นผู้สอนกรรมฐานเอง ส่วนการเตรียมบุคคลที่จะสืบทอดการสอนกรรมฐานต่อจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐานยังมีอยู่น้อย การเตรียมความพร้อมโดยภาพรวมเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาปฏิบัติ และมีการกำหนดกฎระเบียบการปฏิบัติเป็นต้น

2) ด้านรายรับรายจ่ายของสำนัก โดยภาพรวมรายรับมาจากการบริจาคของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐาน และทุนของทางวัด กรณีที่เป็นหลักสูตรอบรมจะมีการกำหนดค่าใช้จ่ายเป็นรายหัว

3) ด้านอาคารสถานที่และอุปกรณ์การสอน โดยภาพรวมใช้ศาลาปฏิบัติธรรมและพระอุโบสถพร้อมอำนวยความสะดวกด้านที่พักในการกรณีที่พักที่จัดฝึกอบรมติดต่อกันหลายวัน ส่วนอุปกรณ์การสอนใช้คู่มือสวดมนต์เป็นหลัก บางสำนักใช้สื่อเทคโนโลยีมาประกอบการสอนด้วย

4) ด้านกฎระเบียบของสำนักกับแรงจูงใจผู้รับการฝึกอบรม โดยภาพรวมเป็นการวางกฎระเบียบเพื่อความสะดวกและอำนวยความสะดวกต่อผู้มาปฏิบัติ ซึ่งเมื่อมีกฎระเบียบที่ชัดเจนจะทำให้ผู้มาปฏิบัติมีความศรัทธา จึงมาปฏิบัติบ่อยครั้ง และด้านประชาสัมพันธ์ โดยภาพรวมไม่ได้เน้นการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบ แต่อาศัยวิธีแบบปากต่อปาก โดยเน้นผู้สนใจที่จะปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ในบางสำนักมีการจัดทำเว็บไซต์เผยแพร่กิจกรรมของสำนักปฏิบัติกรรมฐาน

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา จากแบบสัมภาษณ์อาจารย์สอนการปฏิบัติกรรมฐาน ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ของผลการวิจัยดังนี้

1. ประวัติการศึกษาด้านกรรมฐานของวิทยากร โดยภาพรวมเคยศึกษาการฝึกปฏิบัติกรรมฐานจากอาจารย์ที่สอนเรื่องกรรมฐาน และศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเองจนเกิดความรู้ความเข้าใจจนสามารถแนะนำผู้อื่นได้

2. แรงจูงใจที่มาเป็นวิทยากรและระยะเวลาที่ได้ดำเนินการมาแล้ว โดยภาพรวมแรงจูงใจเกิดจากความศรัทธาในการปฏิบัติกรรมฐานและต้องการอนุเคราะห์ญาติโยมให้เข้าใจหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ระยะเวลาการสอนฝึกปฏิบัติกรรมฐานส่วนใหญ่สอนประมาณ 5- 10 ปี

3. แนวการสอนของวิทยากรกับกรรมฐานในพระไตรปิฎก โดยภาพรวมแนวการสอนของวิทยากรตรงกับคำสอนในพระไตรปิฎก โดยยึดมาแนวสติปัฏฐาน 4

4. วิธีการดำเนินการอบรมของวิทยากร โดยภาพรวมใช้วิธีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดมนต์ และปฏิบัติสมถกรรมฐาน ด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ตามแนวอานาปานสติและพุทโธภาวนา ในด้านวิปัสสนากรรมฐานปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 มีองค์ภาวนาพองหนอ-ยุบหนอ ส่วนระยะเวลาในฝึกปฏิบัติกรรมฐานใช้ช่วงวันหยุด และเวลาสะดวกของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐาน สัปดาห์ละประมาณ 1 ครั้ง

5. การจัดทำคู่มือการฝึกอบรม โดยภาพรวมใช้หนังสือสวดมนต์แปล และคู่มือการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4

6. การสอบอารมณ์และการแก้ปัญหาของผู้รับการฝึกอบรม โดยภาพรวมเห็นว่ามีความสำคัญมาก เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้อง ในแนวทางการปฏิบัติของผู้ฝึกปฏิบัติกรรมฐาน เมื่อรู้ข้อมูลประเด็นปัญหาของผู้ปฏิบัติแล้วจึงได้แนะนำให้ปฏิบัติที่ถูกต้อง มีหลักสติปัฏฐาน 4 เป็นเกณฑ์

7. ภาวะเปียบของสำนักกับแรงจูงใจผู้รับการฝึกอบรม โดยภาพรวมเป็นการวางกฎระเบียบเพื่อความเรียบร้อยและอำนวยความสะดวกต่อผู้มาปฏิบัติ ซึ่งเมื่อมีกฎระเบียบที่ชัดเจนจะทำให้ผู้มาปฏิบัติมีความศรัทธา และมาปฏิบัติบ่อยครั้ง

8. สิ่งที่น่าสนใจของสำนักปฏิบัติกรรมฐานและจำนวนผู้รับการฝึกอบรม โดยภาพรวมเน้นความสะดวกอาคารสถานที่ การเดินทาง สภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น ความศรัทธาต่อผู้สอน แนวการสอนกรรมฐานและผลจากการปฏิบัติของผู้ฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ด้านจำนวนผู้รับบริการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ประมาณ 50 – 300 คน

อภิปรายผลการวิจัย

ในการวิจัยนี้ แบ่งประชากรออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ เจ้าอาวาส/เจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐาน จำนวน 20 รูป และผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐาน จำนวน 100 คน จากผลการวิจัยเรื่อง การศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา มีประเด็นที่น่าสนใจนำมาอภิปรายได้ ดังนี้

1. จากการสำรวจการปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ตามหลักการและวิธีปฏิบัติกรรมฐานที่ปฏิบัติจริงของสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า โดยภาพรวมใช้กระบวนการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดมนต์ และปฏิบัติสมถกรรมฐาน ด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ตามแนวอานาปานสติและพุทโธภาวนา ในด้านวิปัสสนากรรมฐานปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 มีองค์ภาวนาพองหนอ-ยุบหนอ ส่วนระยะเวลาในฝึกปฏิบัติกรรมฐานใช้ช่วงวันหยุด และเวลาสะดวกของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐาน สัปดาห์ละประมาณ 1 ครั้งสอดคล้องกับความต้องการของการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน โดยผู้มาฝึกปฏิบัติได้แสดงความคิดเห็นมีค่าเฉลี่ยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนาปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังกล่าวมาแล้ว รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม คือ สัปปายะ 7 ได้แก่ 1. อาวาสสัปปายะ 2. โคจรสัปปายะ 3. ภัตตสัปปายะ 4. ปุคคลสัปปายะ 5. โภชนสัปปายะ 6. อุตุสัปปายะ 7. อิริยาปถสัปปายะและมีกัลยาณมิตรเป็นเครื่องสนับสนุนมีคุณลักษณะ สัปปายะ 7 และกัลยาณมิตรซึ่งเป็นคุณลักษณะครบถ้วนดังในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กำหนดการพัฒนาวัดให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ

ได้แก่ (1) สภาพทั่วไปของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน (2) จะต้องมีความพร้อม และมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการพัฒนา (3) การวางแผนนโยบายการพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม จะต้องคำนึงถึงสถานที่ (อาวาส) ที่บิณฑบาต (โคจรคาม) อาหาร (โภชนะ) บรรยากาศ (อุตุ) และความพร้อมทางด้านบุคลากร (บุคคละ) (4) ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและการกระบวนการอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ทั้งนี้รวมถึงแผนนโยบายพัฒนาวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม (5) การจัดทำแผนและโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบมีความสอดคล้องในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (6) ความศรัทธาเชื่อมั่นของผู้ปฏิบัติธรรมต่อสำนักและศึกษาการพัฒนาวัดที่ทำมาและที่จะทำต่อไป

2. จากการสำรวจหลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า หลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาในเบื้องต้นเริ่มที่การศึกษาศีลให้บริสุทธิ์ กำหนดลมหายใจเข้าออก ตามแนวอานาปานสติ ต่อด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 และพิจารณาวิปัสสนาภูมิ 6 มีขั้น 5 อย่างละ 12 ธาตุ 6 และธาตุ 18 อริยสัจ 4 อินทรีย์ 22 และปฏิจกสมุปบาท 12 สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา พบว่า ในอุตติยสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึง เบื้องต้นของการเจริญสติปัฏฐานผู้ปฏิบัติต้องมีศีลบริสุทธิ์ก่อน ดังพระวจนะว่า “ดูกรอุตติยะ เมื่อใดแล ศีลของเธอจักบริสุทธิ์ดี และความเห็นของเธอจักตรงเมื่อนั้น เธอพึงอาศัยศีล ตั้งมั่นในศีลแล้ว เจริญ สติปัฏฐาน 4” และในอานาปานสติสูตร พระพุทธองค์ได้ตรัสถึงอานาปานสติ ซึ่งหมายถึง “สติกำหนดที่ธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก” มีเนื้อความโดยย่อว่า อานาปานสติ ที่เจริญทำให้มากแล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก ทำสติปัฏฐาน 4 ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน (การตั้งสติ) 4 ที่เจริญทำให้มากแล้ว ทำให้โพชฌงค์ (องค์แห่งการตรัสรู้) 7 ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ 7 ที่เจริญทำให้มากแล้ว ทำให้วิชา (ความรู้) และวิมุตติ (ความหลุดพ้น) ให้บริบูรณ์ และการเจริญอานาปานสติ ที่ทำให้มากแล้วชื่อว่า ทำสติปัฏฐาน 4 ให้บริบูรณ์ด้วย สำหรับเรื่องอานาปานสตินี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในหลายที่ด้วยกัน ได้แก่ มหาสติปัฏฐานสูตร สติปัฏฐานสูตร กายคตาสติสูตร มหาราหุโลวาทสูตร ทั้งหมดนี้ล้วนกล่าวถึงการเจริญกรรมฐานเกี่ยวกับอานาปานสติทั้งสิ้น รายละเอียดของเนื้อหาอานาปานสติที่สมบูรณ์ที่สุด ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตร

3. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรมฐานใน
จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า

ด้านบุคลากรและการเตรียมความพร้อม โดยภาพรวมเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติธรรมฐานจะเป็นผู้สอนกรรมฐานเอง ส่วนการเตรียมบุคคลที่จะสืบทอดการสอนกรรมฐานต่อจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติธรรมฐานยังมีอยู่น้อย การเตรียมความพร้อมโดยภาพรวมเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาปฏิบัติ และมีการกำหนดกฎระเบียบการปฏิบัติเป็นต้น สอดคล้องกับด้านความต้องการของการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน โดยผู้มาฝึกปฏิบัติธรรมฐานได้แสดงความคิดเห็นมีค่าเฉลี่ยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$) และด้านความพร้อมของการฝึกปฏิบัติธรรมฐาน โดยผู้มาฝึกปฏิบัติธรรมฐานได้แสดงความคิดเห็นมีค่าเฉลี่ยรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.31$)

ด้านรายรับรายจ่ายของสำนัก โดยภาพรวมรายรับมาจากการบริจาคของผู้มาฝึกปฏิบัติธรรมฐาน และทุนของทางวัด กรณีที่เป็นหลักสูตรอบรมจะมีการกำหนดค่าใช้จ่ายเป็นรายหัว สอดคล้องกับความคิดเห็น ของผู้มาฝึกปฏิบัติธรรมฐานที่แสดงไว้ในแบบสอบถามข้อ 37 ว่าสำนักปฏิบัติธรรมฐานได้รับการสนับสนุนเงิน

สำหรับจัดฝึกปฏิบัติกรรมฐานจากภายนอก ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.94$) ข้อ 39 ว่าสำนักฝึกปฏิบัติกรรมฐานได้รับการสนับสนุนจากคนที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงมากกว่าผู้ที่มาฝึก ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.89$) และข้อ 56 ว่าสถานที่ฝึกกรรมฐานควรได้รับการค่าใช้จ่ายจากผู้มาฝึกกรรมฐานเท่านั้น ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 2.76$) โดยประเด็นนี้ ผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐานได้แสดงความคิดเห็นไว้ในแบบสอบถามข้อ 57 ว่าสำนักปฏิบัติกรรมฐานควรได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายจากหน่วยงานของรัฐหรือองค์กรในชุมชน มีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.68$)

ด้านอาคารสถานที่และอุปกรณ์การสอน โดยภาพรวมใช้ศาลาปฏิบัติธรรมและพระอุโบสถ พร้อมอำนวยความสะดวกด้านที่พักในการกรณีจัดฝึกอบรมติดต่อกันหลายวัน ส่วนอุปกรณ์การสอนใช้คู่มือสวดมนต์เป็นหลัก บางสำนักใช้สื่อเทคโนโลยีมาประกอบการสอนด้วย สอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐานที่แสดงไว้ในด้านความสะดวกสบายการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.62$) และสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐานที่แสดงไว้ในแบบสอบถามข้อ 33 ว่า สำนักปฏิบัติกรรมฐานมีคู่มือการฝึกกรรมฐานที่อธิบายอย่างชัดเจนมีค่าเฉลี่ย อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.62$)

ด้านกฎระเบียบของสำนักกับแรงจูงใจผู้รับการฝึกอบรม โดยภาพรวมเป็นการวางกฎระเบียบเพื่อความเรียบร้อยและอำนวยความสะดวกต่อผู้มาปฏิบัติ ซึ่งเมื่อมีกฎระเบียบที่ชัดเจนจะทำให้ผู้มาปฏิบัติมีความศรัทธา จึงมาปฏิบัติบ่อยครั้ง และด้านประชาสัมพันธ์ โดยภาพรวมไม่ได้เน้นการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบ แต่อาศัยวิธีแบบปากต่อปาก โดยเน้นผู้สนใจที่จะปฏิบัติจริงอย่างต่อเนื่อง ในบางสำนักมีการจัดทำเว็บไซต์เผยแพร่กิจกรรมของสำนักปฏิบัติกรรมฐาน สอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐานที่แสดงไว้ในด้านการส่งเสริมการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.70$)

รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สามารถบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายของสำนักปฏิบัติกรรมฐาน โดยใช้รูปแบบการบริหารจัดการ 4 ด้าน คือ 1. บริหารคน (Man) 2. บริหารงบประมาณ (Money) 3. บริหารวัสดุอุปกรณ์ (Material) และ 4. บริหารงานทั่วไป (Management) ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐาน ที่แสดงไว้ในแบบสอบถามข้อที่ 90 ว่า การฝึกปฏิบัติกรรมฐานสามารถเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งใจไว้ได้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.00$) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาการพัฒนาปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังกล่าวมาแล้ว รูปแบบของสถานที่ที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติธรรม คือ สัปปายะ 7 ได้แก่ 1. อาวาสสัปปายะ 2. โคจรสัปปายะ 3. ภัตตสัปปายะ 4. บุคคลสัปปายะ 5. โภชนสัปปายะ 6. อุตสัปปายะ 7. อิริยาปถสัปปายะ และมีกัลยาณมิตรเป็นเครื่องสนับสนุน วัตถุนามิคุณลักษณะ สัปปายะ 7 และกัลยาณมิตรซึ่งเป็นคุณลักษณะครบถ้วนดังในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ตามที่มหาเถรสมาคมและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติกำหนดการพัฒนาวัดให้เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรมให้ประสบผลสำเร็จได้นั้น จะต้องพิจารณาถึงปัจจัยสำคัญ ได้แก่ (1) สภาพทั่วไปของวัด คณะสงฆ์ ชุมชน (2) จะต้องมีความพร้อม และมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนในการพัฒนา (3) การวางแผนนโยบายการพัฒนาวัดให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม จะต้องคำนึงถึงสถานที่ (อาวาส) ที่บิณฑบาต (โคจรคาม) อาหาร (โภชนะ) บรรยาการ (อุตฺ) และความพร้อมทางด้านบุคลากร (บุคคละ) (4) ความชัดเจนในการกำหนดหลักสูตรและการกระบวนกรอบรมที่ผู้มาปฏิบัติแล้วจะสามารถได้รับประโยชน์ ทั้งนี้รวมถึงแผน

นโยบายพัฒนาวัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรม(ภัสสะ) (5) การจัดทำแผนและโครงการจะต้องสนับสนุนการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบมีความสอดคล้องในคัมภีร์พระพุทธศาสนา (อิริยาบถ) (6) ความศรัทธาเชื่อมั่นของผู้ปฏิบัติธรรมต่อสำนักและศึกษาการพัฒนาวัดที่ทำมาและที่จะทำต่อไป

สรุป

การศึกษาการปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทราพบว่า

1. หลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานที่ปฏิบัติจริงของสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยภาพรวมใช้วิธีการบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดมนต์ และปฏิบัติสมถกรรมฐาน ด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ตามแนวอานาปานสติและพุทโธภาวนา ในด้านวิปัสสนากรรมฐานปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 มีองค์ภาวนาพอหนอ-ยุบหนอ ส่วนระยะเวลาในฝึกปฏิบัติกรรมฐานใช้ช่วงวันหยุด และเวลาสะดวกของผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐาน สัปดาห์ละประมาณ 1 ครั้งสอดคล้องกับความต้องการของการฝึกปฏิบัติกรรมฐาน โดยผู้มาฝึกปฏิบัติกรรมฐานได้แสดงความคิดเห็นมีค่าเฉลี่ยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.72$)

2. หลักปฏิบัติในเบื้องต้นเริ่มที่การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ กำหนดลมหายใจเข้าออก ตามแนวอานาปานสติ ต่อด้วยการเจริญสติปัฏฐาน 4 และ พิจารณาวิปัสสนาภูมิ 6 มีขั้น 5 आयตนะ 12 ธาตุ 6 และธาตุ 18 อริยสัจ 4 อินทรีย์ 22 และปฏิจลสมุปบาท 12 สอดคล้องกับหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

3. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของรูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติกรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ด้านบุคลากรและการเตรียมความพร้อม โดยภาพรวมเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐานจะเป็นผู้สอนกรรมฐานเอง ส่วนการเตรียมบุคคลที่จะสืบทอดการสอนกรรมฐานต่อจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐานยังมีอยู่น้อย การเตรียมความพร้อมโดยภาพรวมเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาปฏิบัติ และมีการกำหนดกฎระเบียบการปฏิบัติเป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 การบูชาพระรัตนตรัย สมาทานศีล สวดมนต์ และปฏิบัติสมถกรรมฐาน ด้วยการกำหนดลมหายใจเข้า-ออก ตามแนวอานาปานสติและพุทโธภาวนา ในด้านวิปัสสนากรรมฐานปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 ซึ่งสอดคล้องกับหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา จึงควรให้การส่งเสริมรูปแบบกระบวนการให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.2 จากการสำรวจหลักการและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ควรดำเนินการจัดพิมพ์เผยแพร่กระบวนการที่ถูกต้องให้ทั่วถึงสำนักปฏิบัติกรรมฐานและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมด

1.3 ด้านบุคลากรและการเตรียมความพร้อม พบว่า โดยภาพรวมเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐาน จะเป็นผู้สอนกรรมฐานเอง ส่วนการเตรียมบุคคลที่จะสืบทอดการสอนกรรมฐานต่อจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าของสำนักปฏิบัติกรรมฐานยังมีอยู่น้อย จึงควรมีโครงการฝึกอบรมหรือผลิตพระวิปัสสนาจารย์ ซึ่งในปัจจุบันยังขาดแคลนเป็นจำนวนมาก

1.4 ด้านรายรับรายจ่ายของ ควรมีนโยบายให้หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่นให้การสนับสนุนสำนักปฏิบัติธรรมฐาน

1.5 ด้านอาคารสถานที่ ควรมีการส่งเสริมให้จัดบริเวณวัดเป็นสถานที่ร่มรื่น และสัปปายะเหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรมฐานมากยิ่งขึ้น

1.6 ด้านอุปกรณ์การสอนใช้คู่มือสวดมนต์เป็นหลัก บางสำนักใช้สื่อเทคโนโลยีมาประกอบการสอนด้วย ควรมีการจัดพิมพ์คู่มือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานเผยแพร่ครอบคลุมสำนักปฏิบัติธรรมฐานทั่วประเทศ และควรมีการจัดฝึกอบรมการผลิตสื่อเทคโนโลยี เพื่อใช้เสริมในการสอนกรรมฐาน

1.7 ด้านประชาสัมพันธ์ ควรมีการส่งเสริมความรู้ด้านการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ

1.8 รูปแบบการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมฐานในจังหวัดฉะเชิงเทรา ควรมีการเผยแพร่รูปแบบการบริหารจัดการที่เหมาะสมและตัวอย่างของสำนักปฏิบัติธรรมฐานที่ประสบความสำเร็จ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาประเด็นแนวคำสอนวิปัสสนากรรมฐานที่สอดคล้องกับแนวทางที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

2.2 ควรมีการศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์หลักคำสอนด้านวิปัสสนากรรมฐานเพื่อประโยชน์ในการเผยแพร่ให้ได้ผลยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

พระธีรพน ญาณวิโร (สมัครแก้ว). (2552). การศึกษาวิเคราะห์อายุตนะ 12 อันเป็นภูมิวิปัสสนาภาวนา เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 7 เดือน (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาประดิษฐ์ ธมมธีโร (ธรรมไชย). (2552). การศึกษาวิเคราะห์ปีติอันเป็นธรรมารมณ์ของวิปัสสนาภาวนาเฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา 7 เดือน (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี (พรหมจันทร์). (2552). ศึกษาวิเคราะห์หลักปฏิบัติอานาปานสติภาวนา เฉพาะกรณีคำสอนพุทธทาสภิกขุ (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาวิชัย ยติชโย (ฤทธิ์วิรุฬห์). (2551). การศึกษาการพัฒนาวิถีนาคเป็นสำนักปฏิบัติธรรมในคัมภีร์พระพุทธานุสสา (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วริยา ชินวโรจน์ และคณะ. (2537). วิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.